

דרישונות

פרשת ויחי, תשע"ט, מספר 1299

ספר בראשית - ספר היצירה

ארי גייגר

כאן מגיעה תשובת רבי יצחק על פי ההסבר של רמב"ן (על בר' א:א):

ונתן רבי יצחק טעם לזה, כי התחילה התורה ב"בראשית ברא א-להים" וסיפור כל ענין היצירה עד בריאת אדם, ושהמשילו במעשה ידיו וכל שת תחת רגליו, וגן עדן, שהוא מבחר המקומות הנבראים בעולם הזה, נעשה מכון לשבתו, עד שגירש אותו חטאו משם, ואנשי דור המבול בחטאם גורשו מן העולם כולו, והצדיק בהם לבדו נמלט הוא ובניו. וזרעם – חטאם גרם להם להפיצם במקומות ולזרותם בארצות, ותפשו להם המקומות למשפחותם בגוייהם כפי שנזדמן להם. אם כן ראוי הוא, כאשר יוסיף הגוי לחטוא, שיאבד ממקומו ויבוא גוי אחר לרשת את ארצו, כי כן הוא משפט הא-להים בארץ מעולם, וכל שכן עם המסופר בכתוב כי כנען מקולל ונמכר לעבד עולם, ואינו ראוי שיירש מבחר מקומות היישוב, אבל יירשה עבדי ה' זרע אוהבו, כעניין שכתוב (תה' קה:מד): "וַיִּתֵּן לָהֶם אֲרָצוֹת גֹּיִם וַעֲמַל לְאֲמִים יִרְשׁוּ בְּעִבּוֹר יִשְׁמְרוּ חֻקֵּי וְתוֹרֹתָיו וַיִּצְרוּ הַלְלוּיָהּ". כלומר, שגירש משם מורדיו, והשכין בו עובדיו, שיידעו כי בעבודתו ינחלוה, ואם יחטאו לו תקיא אותם הארץ, כאשר קאה את הגוי אשר לפניו.

מדברים אלה עולה, שהיסוד האמוני העיקרי שביקשה התורה למסור לנו בתחילתה אינו רק הרעיון שה' ברא את העולם, אלא יש כאן רעיון אחר שלפיו, כיוון שה' הוא בורא העולם ומנהיגו הוא גם זה שמחלק נחלות לעמים שונים על פי קריטריון מוסרי. עיקרון זה פועל על פני כל כדור הארץ אך הוא נכון במיוחד בנחלת ה' המיוחדת – ארץ ישראל. רמב"ן חוזר על עיקרון זה, לעתים באריכות יתרה, במקומות נוספים בפירושו לתורה,¹ ונראה כי הוא מייחס לו חשיבות רבה. ועדיין קשה להתעלם מהחידוש הגדול שבדבריו, וניתן להקשות עליו ולשאול: האם הקשר בין הרמה המוסרית של עם לבין זכותו לשבת בנחלה מסוימת הוא עיקר האמונה החשוב ביותר, עד שראוי שבו תיפתח התורה? ועוד יש להקשות:

פרשתנו חותמת את החומש הראשון, חומש בראשית. מהו עניינו של חומש זה? האם ניתן לתת לו כותרת שתבטא מגמה אחת ששוזרת את כל פרקיו?

אמר רבי יצחק: לא היה צריך להתחיל התורה אלא מ"החדש הזה לכם" (שמ' יב:ב), שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל, ומה טעם פתח בבראשית? משום "כִּי מֵעֲשׂוֹי הַיָּד לַעֲמֹד לְתֵת לָהֶם נַחֲלַת גֹּיִם" (תה' קיא:ו), שאם יאמרו אומות העולם: לסטים אתם, שכבשתם ארצות שבעה גוים, והם אומרים להם: כל הארץ של הקדוש ברוך הוא היא, הוא בראה והוא נתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו.

הקטע המפורסם הזה פותח את פירושו של רש"י על התורה. לא רק רש"י הופתע מכך שהתורה אינה מתחילה מיד ברשימת המצוות שנתן ה' לישראל, ובמקום זאת היא מקדימה למצוות ספר שלם שכולו סיפורים. פרשנים רבים עסקו בשאלה זו, שאלה שקשה להתעלם ממנה, לאור העובדה שהתורה שניתנה בסיני היא ספר המצוות המחייבות אותנו מכוח הברית שנכרתה שם. ברצוני לעיין בתשובה שנתן רמב"ן לשאלת רבי יצחק, וממנה לעבור להסבר הכולל שהוא נותן לעניינו של חומש בראשית.

רמב"ן מעלה הבנה חדשה ועמוקה יותר מההבנה המקובלת של דברי רבי יצחק: לכאורה, שאלת רבי יצחק תמוהה, שהרי בריאת העולם מלמדת אותנו עיקרון חשוב ביותר, שעליו אי אפשר לוותר; שהעולם אינו קדום אלא נברא על ידי ה'. על כן, טוען רמב"ן, יש להבין את שאלת רבי יצחק כך: לשם מה מובאים הפרטים הרבים בסיפור בריאת העולם, וכן שאר סיפורי אדם וחוה, שאין בהם צורך, כיוון שלא ניתן להבינם כפשוטם? מדוע לא יכלה התורה להסתפק בציון קצר של העובדה שה' ברא את העולם, כמו שהיא עושה בדיבר הרביעי שבעשרת הדברות ("כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וַיִּנַּח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי", שמ' כ:יא), ולמסור את ההבנה העמוקה יותר של סיפורי בראשית ליחידים מעם ישראל כתורה שבעל פה?

¹ ראו בפירושו לבר' יט:ה; וי' יח:ה. וראו: משה הלברטל, על דרך האמת, ירושלים תשס"ו, עמ' 173-176.

* ד"ר ארי גייגר מלמד במחלקות להיסטוריה ולתנ"ך באוניברסיטת בר-אילן ובמכללות אורות ישראל ושאנן.

הפיזית של העולם; בריאת עולם הטבע וחוקי הטבע. כאמור, התיאור המפורט של החלק הזה של הבריאה אינו מיועד רק להנחלת הידיעה שה' הוא בורא העולם אלא בעיקר לשמש בסיס אמוני לחלק הבא של הבריאה המופיע בפרשות "בראשית" ו"נח": יצירת החוקיות ההיסטורית של העולם, החורצת גורלות של עמים. בפרשת "לך לך" מתחיל סיפור הבריאה של עם ישראל; בריאתו הפיזית שהתבטאה באבות ובאימהות של שמהם יצא עם ישראל, ובריאת ההיסטוריה של עם ישראל, שאירועים ממנה וגם החוקים שיעצבו אותה נקבעו בסיפורי בראשית.³

ועדיין יש להבין, מדוע לדעת רמב"ן קיצרה התורה כל כך בתיאור הבריאה הפיזית של העולם והאריכה מאד בסיפור הבריאה של קורות העולם? כדי לענות על כך יש לשים לב לכך, שבתפיסה ההיסטורית של רמב"ן את ספר בראשית קיים יסוד נוסף. במספר מקומות הוא כותב שבגלל שמעשי האבות והאירועים שקרו להם הם תבנית להיסטוריה ארוכת השנים של עם ישראל, האריכה בהם התורה על מנת שצאצאי האבות ילמדו כיצד עליהם לנהוג בעת שיקרו להם מקרים דומים.⁴ באופן דומה, גם שאר אומות העולם יכולות ללמוד מסיפורי הדורות שקדמו לאברהם, שעליהן להתנהג באופן מוסרי על פי קנה המידה של בורא העולם, אם הן רוצות להמשיך לשבת בשלווה על אדמתן. לקחים כאלה מתאימים למגמת התורה, שעניינה ללמד את בני האדם דרך ארץ, יראת ה', חוקים ומשפטים, ולא את חוקי הפיזיקה. מי שמבקש ללמוד חוקים אלה יצטרך לפנות למקורות אחרים.

נמצאנו למדים ששם הולם נוסף לספר בראשית הוא ספר יצירה. ואם חשבנו שכותרת זו מתאימה רק לתחילתו, מרמב"ן למדנו שזה עניינו של הספר כולו.

אמנם, על פי ההסבר שלו את דברי רבי יצחק מובן מה הטעם בסיפורים הרבים על אדם וחווה, קין והבל, דור המבול ודור הפלגה. אך חומש בראשית אינו מסתיים בסיפור מגדל בבל. מה הצורך בכל סיפורי האבות, האימהות ובני יעקב שממלאים כמעט את כל ספר בראשית?

את התשובה לשאלה זו רמב"ן מספק בפתיחת החלק העיקרי של ספר בראשית, שעוסק במשפחת האבות (בר' י"ב):

אומר לך כלל, תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בענין אברהם יצחק ויעקב, והוא ענין גדול, הזכירוהו רבותינו בדרך קצרה, ואמרו: "כל מה שאירע לאבות סימן לבנים" (תנחומא ט). ולכן יארכו הכתובים בסיפור המסעות וחפירת הבארות ושאר המקרים, ויחשוב החושב בהם כאלו הם דברים מיותרים אין בהם תועלת, וכולם באים ללמד על העתיד, כי כאשר יבוא המקרה לנביא משלושת האבות יתבונן ממנו הדבר הנגזר לבוא לזרעו.

רעיון זה, המוכר לרבים בניסוח "מעשה אבות סימן לבנים", מלווה את פירושו של רמב"ן מכאן ועד לסוף הספר, והוא מופיע בו פעמים רבות.² בשל כך ברור, שלדעתו זהו הנימוק העיקרי, אם לא היחיד, למקום הרב שניתן בתורה לסיפורי האבות, עוד לפני החלק של המצוות. נראה אם כן, שגם כאן עלינו לשאול מדוע הכלל של "מעשה אבות סימן לבנים" חשוב כל כך עד שהתורה בחרה להקדיש כמעט חומש שלם לביסוסו. עוד יש לשאול, האם קיים קשר בין המטרות שלשמן נכתבו החלקים השונים של ספר בראשית – עיקרון הזכות המוסרית לנחלה ו"מעשה אבות סימן לבנים" – או שמא מדובר בשני עניינים נפרדים שנכתבו במקרה באותו ספר?

תשובה לשאלות אלה ניתן למצוא בסיכום קצר של רמב"ן לספר בראשית, המצוי בהקדמה שלו לחומש שמות:

השלים הכתוב ספר בראשית שהוא ספר היצירה בחידוש העולם ויצירת כל נוצר ובמקרי האבות שהם כעניין יצירה לזרעם, מפני שכל מקריהם ציורי דברים לרמוז ולהודיע כל עתיד לבוא להם.

בהינף קולמוס קצר רמב"ן חושף עבורנו את החוט שקושר את כל חלקי ספר בראשית, וגם את הכותרת שיש לתת לספר זה: ספר בראשית כולו הוא ספר היצירה. אם נחבר את דברי רמב"ן כאן לדברים שהוא כתב בספר בראשית, נקבל את התמונה הבאה: ספר בראשית פותח ביצירה

³ לרמב"ן הייתה תודעה היסטורית מפותחת, שמשקפת במקום הרב שהוא מקדיש לנושאים היסטוריים בפירושו לתורה, כמו גם בחיבורים אחרים שכתב. על כך ראו: הלברטל, *על דרך האמת*, עמ' 212-248 מיכה גודמן, "פרשנות טיפולוגית ורעיון הפרוגרס: עיונים בתפיסת ההיסטוריה של הרמב"ן", דעת 56 (תשס"ה), עמ' 39-59; עמוס פונקנשטיין, "פרשנותו הטיפולוגית של הרמב"ן", ציון מה (תש"ס), עמ' 39-59; Nina Caputo, "In the Beginning...: Typology, History, and the Unfolding Meaning of Creation in Nahmanides' Exegesis", *Jewish Social Studies*, 6 (1999), pp. 54-82.

⁴ ראו לדוגמה, רמב"ן על בראשית לב, ד, לג:טו.

² על עיקרון זה במשנת רמב"ן, ראו: הלברטל, *על דרך האמת*, עמ' 212-239; רות בן מאיר, "מעשה אבות סימן לבנים": אינטרפרטציות היסטוריות בפירוש הרמב"ן לתורה", עיוני מקרא ופרשנות ח (תשס"ח), עמ' 533-551; יאיר הס, "מעשה אבות סימן לבנים" – בנים ממש: הפרשנות הטיפולוגית של רמב"ן כפולמוס אנטי-נוצרי", *שנתון למקרא ולחקר המזרח הקדום יד (תשס"ד)*, עמ' 89-99.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא
לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף